

зується специфічною структурою (щодо географії, поширення за рівнями податкової системи, видами податків та зборів, сферами економіки, способами вчинення та ін.). Масовість ухилення від оподаткування, що має місце в Україні, з'ясування його характеру, тенденцій та інших рис свідчить, що податкова злочинність за сучасних умов перетворюється на одну із вагомих загроз національній безпеці України.

Список використаних джерел:

1. Лисенко В.В. Криміналістичне забезпечення діяльності податкової міліції (теорія та практика) : монографія. К.: Логос, 2004. С. 30.
2. Марушев А. Д. Классификация преступлений, совершаемых в сфере предпринимательской деятельности. *Актуальні проблеми криміналістики* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Харків : Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого, 2003. С. 117-120.
4. Кримінальне право України: Особлива частина: Підручник / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.; За ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
5. Грицюк І.В. Протидія розслідуванню злочинів у сфері оподаткування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Нац. ун-т ДПС України. Ірпінь, 2012. 19 с.

УДК 343.1

ПОЧТОВИЙ М. М.

**ПРОЯВИ ПУБЛІЧНОСТІ І ДИСПОЗИТИВНОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

У дослідженні розглядається питання історичного розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні періоду незалежності України. Спочатку наголошується на Концепції судово-правової реформи 1992 року, якою визначено необхідність докорінної зміни засад і процедури кримінального процесу. Також автором акцентується увага на Законі України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» 1995 року, відповідно до якого наша держава взяла на себе зобов'язання привести національне законодавство у відповідність до загальновизнаних норм міжнародного права. Доведено, що революційним кроком у сфері кримінального судочинства стало доповнення Кримінально-процесуального кодексу України 1960 року статтею 16-1 «Змагальність і диспозитивність». З'ясовано, що зміст диспозитивності полягав у можливості сторонами кримінального процесу користуватися рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. Поряд з цим, вказана норма зобов'язала суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створювати необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав. Також наголошено, що важливу роль у розвитку публічності та диспозитивності як принципів кримінального процесу відіграли Концепція вдосконалення судівництва 2006 року та Концепція реформування кримінальної юстиції України 2008 року, які прискорили законодавчі процеси, пов'язані із кардинальним оновленням кримінальної процесуальної діяльності. Насамкінець автор акцентує увагу на прийнятті нового Кримінального процесуального кодексу України 2012 року,

яким публічність та диспозитивність передбачені як засади кримінального провадження. Встановлено, що визнання диспозитивності у цьому статусі значно розширило приватно-правову природу кримінального процесу.

Ключові слова: публічність, диспозитивність, засади кримінального провадження, принципи кримінального процесу, історичні періоди еволюції.

В исследовании рассматривается вопрос исторического развития публичности и диспозитивности в уголовном производстве периода независимости Украины. Первоначально отмечается Концепция судебного-правовой реформы 1992 года, которой определена необходимость коренного изменения принципов и процедуры уголовного процесса. Также автором акцентируется внимание на Законе Украины «О присоединении Украины к Уставу Совета Европы» 1995 года, согласно которому наше государство взяло на себя обязательство привести национальное законодательство в соответствие с общепризнанными нормами международного права. Доказано, что революционным шагом в сфере уголовного судопроизводства стало дополнение Уголовно-процессуального кодекса Украины 1960 статьей 16-1 «Состязательность и диспозитивность». Выяснено, что содержание диспозитивности заключалось в возможности сторонами уголовного процесса пользоваться равными правами и свободой в предоставлении доказательств, их исследовании и доказывании их убедительности перед судом. Наряду с этим указанная норма обязала суд, сохраняя объективность и беспристрастность, создавать необходимые условия для выполнения сторонами их процессуальных обязанностей и осуществления предоставленных им прав. Также отмечено, что важную роль в развитии публичности и диспозитивности как принципов уголовного процесса сыграли Концепция усовершенствования судопроизводства 2006 года и Концепция реформирования уголовной юстиции Украины 2008, которые ускорили законодательные процессы, связанные с кардинальным обновлением уголовной процессуальной деятельности. В заключение автор акцентирует внимание на принятии нового Уголовного процессуального кодекса Украины 2012 года, которым публичность и диспозитивность предусмотрены как основы уголовного производства. Установлено, что признание диспозитивности в этом статусе значительно расширило частноправовую природу уголовного процесса.

Ключевые слова: публичность, диспозитивность, принципы уголовного производства, принципы уголовного процесса, исторические периоды эволюции.

The study examines the historical development of publicity and dispositiveness in criminal proceedings during the period of Ukraine's independence. First, emphasis is placed on the Concept of Judicial Reform of 1992, which defines the need for a radical change in the principles and procedures of criminal procedure. The author also draws attention to the Law of Ukraine "On Ukraine's Accession to the Statute of the Council of Europe" of 1995, according to which our state has undertaken to bring national legislation in line with generally accepted norms of international law. It is proved that a revolutionary step in the field of criminal justice was the addition of Article 16-1 "Competitiveness and Dispositiveness" of the Criminal Procedure Code of Ukraine of 1960. It was found that the content of the dispositive was the ability of the parties to the criminal proceedings to enjoy equal rights and freedoms in providing evidence, examining them and proving their persuasiveness before the court. In addition, this rule obliged the court, while maintaining objectivity and impartiality, to create the necessary conditions for the parties to perform their procedural duties and exercise their rights. It was also emphasized that the Concept of Improving the Judiciary in 2006 and the Concept of Reforming the Criminal Justice of Ukraine in 2008 played an important role in the development of publicity and dispositiveness as principles of criminal procedure. Finally, the author focuses on the adoption of the new Criminal Procedure Code of Ukraine in 2012, which provides for publicity and dispositiveness as the basis of criminal proceedings. It is established that the recognition of dispositiveness in this status has significantly expanded the private-legal nature of the criminal process.

Key words: publicity, dispositiveness, principles of criminal proceedings, principles of criminal procedure, historical periods of evolution.

Постановка проблеми. У різні періоди історичного розвитку як держави загалом, так і кримінального процесу зокрема, наука кримінального процесуального права прагнула визначити оптимальне співвідношення публічних і диспозитивних (приватних) начал задля виконання завдань кримінального провадження [1, с. 109-110].

Стан опрацювання. Питанням публічності та диспозитивності, в більшому або меншому обсязі, приділяли увагу у своїх працях такі вчені, як: Л.А. Александрова, В.П. Божьєв, В.В. Вапнярчук, С.В. Вікторський, І.М. Гальперін, О.В. Гриза, Ю.М. Грошевий, К.Ф. Гуценко, В.П. Даневський, В.М. Духовський, О.В. Капліна, С.А. Касаткіна, О.Ф. Кістяківський, А.Ф. Коні, О.М. Ларін, В.А. Ліновський, Л.М. Лобойко, П.А. Лупинська, О.І. Люблінський, В.Т. Маляренко, Д.М. Мірковець, В.В. Навроцька, В.Т. Нор, С.І. Перепелиця, М.А. Погорецький, В.Л. Случевський, М.І. Стояновський, О.Ю. Татаров, І.А. Тітко, В.І. Фаринник, І.Я. Фойницький, М.С. Цуцкі-рідзе, С.С. Чернявський, А.В. Шевчишен, С.А. Шейфер, О.Г. Шило, В.І. Штишкін, Д.С. Штоль, М.С. Шумило та ін.

Метою статті є аналіз розвитку публічності та диспозитивності у кримінальному провадженні періоду незалежності України.

Виклад основного матеріалу. Після проголошення Україною незалежності, розпочато реформування кримінальної юстиції та впровадження у вітчизняний процес загальноєвропейських ознак кримінального судочинства [2, с. 76].

Верховною Радою України 28 квітня 1992 року затверджено Концепцію судово-правової реформи, якою визначено необхідність докорінної зміни засад і процедури кримінального процесу. Концепцією передбачено, зокрема, створення такої форми судочинства, яка б максимально гарантувала право кожної людини на судовий захист, рівність громадян перед законом, а також умови для дійсної змагальності й реальної дії засад презумпції невинуватості. Проголошено розширення прав обвинуваченого, потерпілого та інших учасників процесу. Потерпілому надано право підтримувати обвинувачення, вимагати відшкодування державою збитків, заподіяних йому злочином, для чого створюється державний фонд [2].

Протягом судової реформи, за часи незалежності України, до КПК внесено низку істотних змін, зокрема щодо віднесення до судової компетенції вирішення питань обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою і продовження тримання під вартою, погодження проведення обшуку житла чи іншого володіння особи, накладення арешту на кореспонденцію та зняття інформації з каналів зв'язку, а також звільнення від кримінальної відповідальності з nereабілітуючих обставин; надання права прокурору в судовому розгляді внести постанову про зміну обвинувачення, наділення правом внесення подання в апеляційну інстанцію лише прокурорів, які підтримують державне обвинувачення в суді, або прокурора, який затвердив обвинувальний висновок, тощо [4, с. 40].

Вважаємо, що положення Концепції судово-правової реформи стали своєрідним каталізатором для законодавчого забезпечення кримінальної процесуальної діяльності, чому сприяли і геополітичні процеси в Україні.

Так, Законом України «Про приєднання України до Статуту Ради Європи» від 31 жовтня 1995 року наша держава зобов'язалась привести своє національне законодавство у відповідність до загальноновизначених норм міжнародного права та процесуальних нормативів, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [5].

З метою реалізації вимог вказаних нормативних актів до вітчизняного кримінального та кримінально-процесуального законодавства внесено суттєві зміни та доповнення, які ґрунтувались на Конституції України 1996 року та міжнародно-правових актах, обов'язковість яких визнано Україною. Зокрема, це стосувалось забезпечення прав учасників кримінального судочинства, розширення змагальності сторін, прав потерпілого, усунення обвинувального ухилу в діяльності суду, розширення судового контролю за обмеженням конституційних прав і свобод людини на етапі досудового провадження у кримінальних справах і оскарження до суду рішень органу дізнання, слідчого та прокурора [2, с. 77].

Таким чином, можна підсумувати, що цей період розвитку кримінального судочинства відзначався докорінними змінами «філософії» ведення та забезпечення кримінально-процесуальної діяльності (в бік забезпечення прав підозрюваного та обвинуваченого), характеризувався яскравими ознаками змагальності в процесі доказування (розширенням меж диспозитивності) і відбувався під впливом історико-політичних подій в Україні.

Період 2001-2012 років пов'язаний із революційним кроком українського законодавця у сфері кримінального судочинства – Законом України від 21 червня 2001 року Кримінально-процесуальний кодекс доповнено статтею 16–1 «Змагальність і диспозитивність».

Зміст диспозитивності полягав у можливості сторонами кримінального процесу користуватися рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом. Поряд з цим, вказана норма зобов'язала суд, зберігаючи об'єктивність і неупередженість, створювати необхідні умови для виконання сторонами їх процесуальних обов'язків і здійснення наданих їм прав [6].

Як наголошує Т.М. Мирошниченко, змінами в законодавстві 2001-2003 рр., що дістали назву «малої судової реформи», засади диспозитивності були значно розширені і стосувалися: а) звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із примиренням із потерпілим винних осіб, які вчинили злочин уперше (ст. 12 Кримінального кодексу); б) вибору складу суду (ст. 17 КПК); в) обов'язкових для суду відмови прокурора від обвинувачення (п. 2 ст. 282 КПК), виклику для допиту свідків з боку підсудного (ч. 2 ст. 253 КПК); в) дослідження доказів у суді, якщо вони є належними і допустимими (ч. 3 ст. 253 КПК). Згода сторін мала вирішальне значення під час визначення обсягу доказів, що будуть досліджуватися в суді (ч. 3 ст. 299 КПК) [1, с. 111].

Реалізуючи ідею забезпечення становлення в Україні судівництва як єдиної системи судового устрою та судочинства, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і гарантує право особи на справедливий суд, Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006 схвалено Концепцію вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів. Концепцією, зокрема, передбачено, що судочинство як найдієвіший інститут забезпечення верховенства права має ґрунтуватися, зокрема, на такому принципі, як диспозитивність, відповідно до якої сторони можуть вільно розпоряджатися своїми правами щодо предмета спору [7].

Наступним кроком у реформуванні кримінального процесуального законодавства стало затвердження Указом Президента України від 8 квітня 2008 року Концепції реформування кримінальної юстиції України, яка передбачала удосконалення кримінальних процесуальних норм і суміжного законодавства з урахуванням світового досвіду; реорганізацію системи органів досудового розслідування; забезпечення ефективності кримінального судочинства; поєднання захисту прав особи і забезпечення публічних інтересів; гарантування права на судовий захист; забезпечення рівності всіх перед законом та процесуальної рівності сторін у кримінальному провадженні [8].

Як наголошує К.А. Сляднева, метою Концепції було забезпечення дотримання принципів змагальності, публічності та диспозитивності, у зв'язку з чим визнано за необхідне вдосконалити процесуальну регламентацію збирання і надання суду інформації сторонами захисту та обвинувачення на основі чітко визначених критеріїв. Одночасно зазначено про створення механізму запобігання зловживанням сторонами наданими процесуальними правами (надання недостовірної інформації, затягування провадження тощо). Крім того, підвищено процесуальний вплив потерпілого як сторони обвинувачення на кримінальне переслідування, підтримання обвинувачення у суді та припинення кримінального провадження. Також необхідним визнано розширення застосування процедур відновного і примирного правосуддя [2, с. 77-78].

Таким чином, прийняття двох концептуальних нормативно-правових актів щодо вдосконалення кримінального судочинства прискорили законодавчі процеси, пов'язані із кардинальним оновленням кримінальної процесуальної діяльності. В цей період засади диспозитивності набувають офіційного статусу – закріплення у КПК України 1960 року, і в подальшому їх вплив збільшується у кримінальному судочинстві в цілому.

13 квітня 2012 року прийнятий новий Кримінальний процесуальний кодекс України [9], яким передбачені публічність та диспозитивність як засади кримінального провадження.

Визнанням КПК України диспозитивності як засади кримінального провадження, переконує К.А. Сляднева, значно розширено приватно-правову природу кримінального процесу. Наразі права і обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого (ч. 2 ст. 55 КПК), а не з моменту визнання її потерпілою постановою слідчого, як раніше. Також законодавчо закріплено можливість укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим у провадженнях щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості та у провадженнях у формі приватного обвинувачення (ч. 3 ст. 469 КПК). Певною мірою приватні засади спостерігаються й у кримінальних провадженнях публічного обвинувачення у випадках, коли особа не подала заяву про вчинення щодо неї кримінального правопорушення, а слідчий, прокурор, суд визнає її потерпілою лише за її письмовою згодою (ч. 7 ст. 55 КПК). Підозрюваний, обвинувачений мають право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 127 КПК) [2, с. 78].

Ми цілком погоджуємось із висловленою позицією. Адже, крім зазначено, на наш погляд, про розширення меж диспозитивності у кримінальному провадженні свідчить також і закріплення у: 1) ч. 3 ст. 31 КПК положень, що кримінальне провадження в суді першої інстанції щодо злочинів, за вчинення яких передбачено довічне позбавлення волі, здійснюється судом присяжних лише за клопотанням обвинуваченого; 2) ч. 3 ст. 349 КПК положень щодо запровадження скороченої форми судового розгляду кримінального провадження та спрощеного провадження (ст. 381 КПК); 3) ст. 340 КПК положень про відмову прокурора від обвинувачення в суді, що тягне за собою закриття кримінального провадження, якщо потерпілий не виявить бажання підтримувати обвинувачення та ін.

Слушною є також думка Т.М. Мирошніченко, яка зазначає, що КПК 2012 р. було зроблено подальші кроки в напрям розширення диспозитивних начал кримінального процесу, які полягали у впровадженні інституту угод (гл. 35 КПК), значному розширенні кола проваджень у формі приватного обвинувачення (ст. 477 КПК), можливостей щодо оскарження судом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора (ст. 303 КПК), тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК), призначення альтернативних експертиз (ст. 242 КПК), самостійного збирання доказів (ч. 3 ст. 93 КПК), фіксування кримінального провадження (п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК, ч. 1 ст. 107 КПК) тощо [1, с. 111].

Виділення законодавцем диспозитивності в окрему засаду кримінального провадження є свідченням становлення демократичної держави та впровадження у вітчизняний процес загальноєвропейських ознак реформування кримінального судочинства. Новації законодавства відповідної спрямованості спряють забезпеченню рівності правового статусу сторін під час кримінального провадження та вільної реалізації ними своїх процесуальних прав [2, с. 80].

Висновки. Таким чином, із аналізу історичних особливостей розвитку кримінального судочинства в цілому та публічності й диспозитивності зокрема, автором наукової статті робиться висновок про те, що спочатку елементи публічності та диспозитивності були передбачені змагальністю кримінального процесу, хоча при цьому ще не завжди мали свого нормативного закріплення (містилися у формі неписаного звичаєвого права).

Влучно з цього приводу зазначає О.І. Рогова, що у початкові періоди розвитку суспільства судочинство мало не так слідчий, скільки змагальний характер (змагальність тісно пов'язана з диспозитивністю), що пояснювалося слабкістю громадської влади. Права особистості були великі, вона сама вирішувала питання про те, чи вчинено проти неї правопорушення. І сама ж відновлювала порушений порядок (кровна помста), тобто мала місце диспозитивність (розпорядження предметом процесу – елемент диспозитивності) [10, с. 10].

Потім, із розвитком суспільних відносин, під впливом історичних процесів, які мали місце на території України, у кримінальному судочинстві вбачалося посилення публічності у моменти зміщення акценту кримінального процесу в бік слідчо-розшукового процесу з яскраво вираженим обвинувальним ухилом (особливо в радянський період історії України).

Насамкінець, демократизація, гуманізація суспільних та державно-правових процесів у світі, проголошення незалежності України, сприяли посиленню диспозитивних засад у кримінальному провадженні.

Крім цього, варто наголосити на еволюції публічності та диспозитивності з точки зору їх нормативної урегульованості. Вони «пройшли» шлях від існування у вигляді традицій, закріпленні у звичаєвому праві, положень, які не прямо передбачені, а витікають зі змісту інших; до офіційного статусу норма права, принципів кримінального судочинства, засад кримінального провадження, які є керівними ідеями та положеннями сучасного кримінального процесу.

На сьогоднішній день принципами демократизму та гуманізму пронизані всі суспільні відносини, в т.ч. і кримінально-правові та кримінально-процесуальні. Ключове місце у демократизації кримінального судочинства України належить поширенню впливу засад диспозитивності.

Список використаних джерел:

1. Мирошніченко Т.М. Реалізація засади диспозитивності під час кримінального процесуального доказування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія ПРАВО*. Ужгород, 2017. Випуск 46. Том 2. С. 109-113.
2. Сляднева К.А. Диспозитивність як загальноєвропейський вектор реформування кримінального судочинства. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 4. С. 76-81.
3. Про Концепцію судово-правової реформи в Україні: Постанова Верховної Ради України від 28.04.1992 № 2296-XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2296-12>.

4. Татаров О.Ю. Теоретико-правові і організаційні засади досудового провадження в кримінальному судочинстві : дис. ... доктора. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2013. 548 с.
5. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/398/95>.
6. Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України: Закон України від 21.06.2001 № 2533-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2533-14/page4>.
7. Концепція вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схвалена Указом Президента України від 10 травня 2006 року № 361/2006. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/361/2006/page?text>.
8. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів» від 08.04.2008 № 311/2008. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/311/2008>.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/print>.
10. Рогова О.И. Пределы проявления диспозитивности в уголовном судопроизводстве : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук по специальности 12.00.09 / Томск, 1994. 28 с.

УДК 343.9 (477)

СИДОРЕНКО Н. С.

СТАН НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

У статті здійснено аналіз підготовлених наукових праць вчених, присвячених кримінологічній діяльності органів кримінального судочинства України. Існуючі наукові доробки з обраної теми дослідження диференційовано на чотири групи, а саме: а) роботи, в яких дослідниками з'ясовувалась сутність, етапи та різновиди кримінологічної діяльності; б) праці правників, у фокусі дослідження яких була кримінологічна діяльність окремих суб'єктів владних повноважень; в) роботи, безпосереднім предметом дослідження яких стала кримінологічна діяльність органів кримінального судочинства України; г) наукові джерела, в яких висвітлювалися особливості забезпечувальної функції кримінологічної діяльності. У підсумку дослідження зроблено висновки, що мають методологічне та стратегічне значення в аспекті здійснення подальших наукових пошуків у цій царині.

Ключові слова: кримінологічна діяльність, суб'єкти кримінального судочинства, кримінологічне планування, кримінологічне прогнозування, кримінологічна профілактика, кримінологічна експертиза, кримінологічне забезпечення, кримінологічний супровід.

В статье проведен анализ подготовленных научных трудов ученых, посвященных криминологической деятельности органов уголовного судопроизводства Украины. Существующие научные работы по избранной теме исследования дифференцированы на четыре группы, а именно: а) работы, в которых исследователями выяснялась сущность, этапы и разновидности криминологической деятельности; б) труды юристов, в фокусе исследования которых была криминологическая деятельность отдельных субъектов властных полномочий; в) работы, непосредственным предметом исследования которых явилась криминологическая деятельность